

תלם חזן > סמח"ט צנחנים, מפקד צוות במלט"ק לשעבר

כי בתחבולות תעשה לך מלחמה

במקרים רבים המשמעות של תחבולה היא שינוי הכללים הברורים. מכיוון שהאויב יודע שאתה פועל על-פי הכללים, התחבולה לעתים היא לשנותם. לנוכח כל הדברים האלה, הכותב ממליץ לקבוע את עקרון התחבולה כערך המוביל בצה"ל

היצירה יהודה המכבי
נערך לפני צבא ניקנור,
כבר בתנ"ך יש התייחסויות
לעקרון התחבולה
גוסטב דורה 1866

נמצאים בכל מקום ובכל זמן. במאמר הזה אעסוק בנושא התחבולה בלבד.

כבר בתנ"ך יש התייחסויות לעקרון התחבולה: מלחמת דן (המלחמה שבה ברית של ארבעה מלכים לחמו נגד עמים ששכנו בארץ-ישראל. במהלך המלחמה נשבה לוט, בן אחיו של אברהם, וכששמע על כך אברהם, הוא גייס כוח של 318 לוחמים כדי ללחום בהם, ורדף אחריהם עד דן בצפון), מלחמת דבורה וברק בן אבינועם נגד יבין מלך חצור, כיבוש עי על-ידי יהושע, מלחמת גדעון במדיינים. ההתייחסות היא במפורש לעקרון התחבולה, ולא לעקרונות מלחמה אחרים המוזכרים בצה"ל. הדבר מעיד על חשיבותה הרבה של התחבולה. בספר משלי יש כמה התייחסויות לתחבולה, למשל: "מִתְחַבֵּלֹת, בְּעֵצָה תִּפְּזֹן; וּבְתַחְבֻּלוֹת, עֲשֵׂה מִלְחָמָה" (משלי, כ: 18); "כִּי בְתַחְבֻּלוֹת, תַּעֲשֶׂה-לָּךְ מִלְחָמָה; וּתְשׁוּעָה, בְּרַב יוֹעֵץ" (משלי, כד: 6); "בְּאֵין תַּחְבֻּלוֹת, יִפְלֹעַס; וּתְשׁוּעָה, בְּרַב יוֹעֵץ" (משלי, יא: 14). את הפסוק האחרון פירש הרלב"ג: "מפני היעדר לקיחת תחבולות במלחמה יפול עם ביד שונאיהם, ואולם ברוב יועץ לקחת תחבולות יושע עם מאויביו במלחמה". בהגות הצבאית הקלסית נכתב רבות על התחבולה כעל עיקרון יסודי של המלחמה.

מאמרו "התחבולה והתרגולת הטקטית" ציין זאב איתן: "ינצח לא רק מי שיש לו יותר נשק, יותר חיילים, או חיילים טובים יותר, אלא גם זה שתחבולתו, הטקטיקה שלו, עולה על זו של היריב". לדבריו, מכיוון שאין שני קרבות זהים, "אין להמליץ על חזרה מדויקת על מהלכי הקרב הראשונים, אלא על שינוי כלשהו של הטקטיקה. [...] כל לחימה דומה בעתיד תחייב מציאת תחבולה שונה. [...] התרגולת הטקטית עונה על מצבים חוזרים ונשנים בכל קרב מסוג מסוים. [...] אינו דומה קצין, הלומד היטב תרגולות שהוכנו עבורו על-ידי אחרים ומבצען במציאות, לקצין האמון על חשיבה מקורית".¹

בהיותי מפקד גדוד נשאלתי לא פעם אם ייתכן מצב שבו תושבי היישוב יעבד (המונה כ-14,400 נפשות) יחליטו לתקוף את היישוב מבוא דותן (המונה כ-330 נפשות); ואם המצב ייתכן, הוסיפו השואלים, מה מונע מהם לעשות זאת. במענה לשאלה אמרתי כי יש שני גורמים לכך שהאפשרות הזאת לא תתממש: הרתעה ותחבולה. הרתעה – אסטרטגיה של יצירת פחד ושבירת הרצון של האויב ושל המוטיבציה שלו להילחם; תחבולה – יצירת תחושה בקרב האויב שאנחנו

נקודות תורפה, ולאחר מכן ניצולן. כלומר, התחבולה היא תהליך מבצעי שמכוון לנקודת התורפה של האויב. נקודת תורפה יכולה להיות בהיערכות האויב, באופן פעולתו, במוכנותו או בכוננותו. התחבולה נועדה לפגוע בנקודת התורפה של האויב ולהביא להכרעתו. התחבולה היא מהותו של הרעיון המבצעי, ולא מרכיב נוסף לאחר התכנון המקורי.

מושגים בתחבולה

- **מקור עוצמה** – גורם בגוף צבאי שנטרולו יגרום להעמדת הגוף במצב של חוסר אונים שיוביל להכרעה, היינו, לאיבוד רצון הלחימה.
- **נכסים חיוניים** – נכסים שעליהם מבוססים מקורות העוצמה, ולכן נטרול של נכס חיוני יגרום לנטרולו של מקור העוצמה ולהכרעה.
- **נקודת תורפה** – פגם בהגנה על נכס חיוני שניצולו או יצירתו באמצעות הונאה, הטעיה או תכסיס מאפשרים את נטרולו של נכס חיוני או של מקור העוצמה, זאת במינימום של שחיקה והתשה.
- **מצב הכרעה** – מצב פיזי שבו צד אינו עוד למנוע נטרול של נכס חיוני או את נטרול מקור העוצמה שלו, דבר שיעמידו במצב של חוסר אונים ויוביל אותו לויתור על רצון הלחימה, היינו, להכרעה.

ניתוח קרבות כמקרי מבחן

להלן אציג כמה קרבות שבהם אנתח בקצרה את עקרונות המלחמה כפי שבאו לידי ביטוי בקרב, ואתאר כיצד עקרונות המלחמה דה פקטו אפשרו את מימוש עקרון התחבולה והובילו לניצחון.

הקרב לכיבוש העיר עי

הקרב לכיבוש העיר עי⁶ נערך במאה ה־13 לפנה"ס בין צבא הנוודים של בני ישראל, בפיקודו של יהושע בן נון, לבין צבא מבוסס של עיר כנענית מבוצרת. ניתוח הקרב ממחיש בצורה בולטת את מרכיביה העיקריים של הלחימה התחבולנית.

ניתוח התחבולה שעליה ביסס יהושע את ניצחונו על הכנענים:

1. תפיסת כוחות היריב כמערכת שאותה צריך למוטט באמצעות הפעלה חכמה של הכוח לאחר שנכשל ניסיון קודם לנצחו בלחימה חזיתית לא חכמה.
2. זיהוי נכון של מקור העוצמה המערכתית ושל נכסים חיוניים. מקור העוצמה – חומת העיר; נכס חיוני – שער העיר.
3. זיהוי נקודת התורפה הראשית – אופוריה ושאננות של תושבי העיר עי – שניצולה מאפשר לנטרל נכס חיוני.
4. הבנת הצורך ליזום מהלך להבאת נקודת התורפה לידי ביטוי מעשי: תקיפה חזיתית חוזרת שמטרתה להטעות את הכנענים.
5. הבנת היתרון שמאפשר לנצל את נקודת התורפה העיקרית: השליטה בשטח שמחוץ לחומה אשר נוצל להסתרת האורב.

מהלך הקרב – תוכנית תחבולנית

בעקבות הקרב הראשון עמד יהושע על כך שלתושבי עי יש רוח לחימה. התברר לו שכדי לנצל הצלחה הם מוכנים לרדוף אחר אויב נס, ולוותר על הביטחון שהקנו להם חומות העיר. השטח המועדף

סון טסו: "כל מלחמה עומדת על ההטעיה. לפיכך, כשיש בכוחנו להתקיף, עלינו להראות כאילו אין בכוחנו לעשות כן; כשאנו משתמשים בחילותינו עלינו להראות כיושבים בחיבוק ידיים; כשאנו קרובים, עלינו להביא את האויב לידי אמונה שאנו רחוקים; כשאנו רחוקים, עלינו להביא לידי אמונה שאנו קרובים. צוֹדְדָהּוּ בַּפְּתִיחוֹת. העמד פנים כאילו תוהו ואי־סדרים במחנך, ואז תמגרהו"².

לידל הארט: "רשמיו של המפקד העליון קובעים את גורל המלחמה יותר ממצבם הממשי של הגייסות"³. קלאוזביץ: "הרצון להפתיע הוא יסודי בכל מבצע צבאי כאמצעי להשגת עליונות"⁴.

כיום ממוקם בצה"ל עקרון התחבולה במקום הרביעי בסולם העקרונות (שלושת העקרונות הראשונים: דבקות במשימה לאור המטרה; מיצוי הכוח; יוזמה והתקפיות) (אמנם אין חשיבות לסדר ביניהם, למעט עקרון הדבקות במשימה, אך אני מבקש להראות במאמר שעקרון התחבולה צריך לעלות למקום גבוה יותר בסולם עקרונות המלחמה, ולהופיע לאחר עקרון הדבקות במשימה). עקרונות המלחמה הם הבסיס לתורת הלחימה וליתר תחומי הפעילות הצבאית, ובאמצעות מערכת כללים – תו"ל – מיושמים עקרונות המלחמה בכל אחד ממבצי הלחימה. באמצעות עקרונות המלחמה ניתן לבחון ביעילות החלטות, רעיונות ואירועים צבאיים – הן לצורך קבלת החלטה מבצעית והן לצורך הפקת לקחים מקצועיים בעתיד.

טענתי היא שניתן להגדיר את כלל עקרונות המלחמה כעקרונות תחבולניים. כלומר, העקרונות האחרים נועדו לממש את עקרון התחבולה. להלן אציג שלושה קרבות שבהם אתאר כיצד עקרונות המלחמה הנוספים אפשרו לעקרון התחבולה לבוא לידי מימוש.

נקיטת תחבולה ברמה הטקטית

בחג החנוכה אנחנו למדים על המכבים שניצחו את היוונים – מעטים מול רבים. מתעוררת השאלה: מה גרם לכך שהיהודים ניצחו למרות הנחיתות במספר הלוחמים ובאמצעי הלחימה? גם בימינו, צה"ל הוא צבא קטן. צה"ל נדרש במשך כל שנותיו להילחם מול צבאות רבים. הניצחונות במלחמות ישראל בכל התקופות הושגו הודות לרוח הלחימה ולתחבולה. מפקדים רבים בצה"ל נחשבו למצטיינים בעקבות יוזמה, הגיית תוכניות תחבולניות וביצוען (כמובן שיחד עם ערכים נוספים); בלטו בהם אריאל שרון ומאיר הר ציון.

המפקדים והחיילים בצה"ל חייבים לחשוב באופן תחבולני כאשר הם מבצעים מהלכים מבצעיים כדי לנצח ולהיות מובילים. על אף שעל־פי הספרות המקצועית של צה"ל, רעיון מבצעי המגלם את עקרון התחבולה לא ייכתב ברמת המ"פ, והוא בגדר רשות אף ברמת המג"ד, טענתי היא שיש לנקוט תחבולה – רעיון וביצוע – בכל רמות הלחימה החל מרמת המ"פ⁵.

טענתי היא אפוא שעקרון התחבולה הוא לב התוכנית, והוא שמוביל לניצחון. לכן, בכל הרמות הטקטיות צריך לבטא בכתב את התכנון התחבולני כדי להטמיע דפוסי חשיבה תחבולניים בקרב כל הדרגים.

עקרון התחבולה

התחבולה היא מעשה שיוזם המפקד כדי ליצור לעצמו יתרון מבצעי באמצעות ניצול נקודות התורפה של האויב, או יצירת

לוחמי יחידת "גבעתי" במהלך מלחמת העצמאות

בקרב על "הצומת" בולטים מימוש עקרונות כמו דבקות במשימה ורוח לחימה של לוחמי הפלוגה ומפקדיה. כל אלה שירתו את עקרון התחבולה בתוכנית אשר בא לידי ביטוי במהלך הקרב. צילום: לע"מ

צריך להפעיל בתיאום ובסנכרון גבוהים. אחת הבעיות העיקריות הייתה תזמון יציאתו של האורב מן המארב והחדירה לעיר. אלה היו תלויים בתגובה של אנשי העיר עי במהלך הקרב, ולכן לא ניתן היה להכתיב למפקד האורב מראש את שעת החדירה אליה. הפתרון לכך היה הבנה טובה של מפקדי המשנה את הרעיון התחבולני שהגה המפקד יהושע ואת השיטה שבחר ליישומה. מפקד הכוח האורב - בהבינו את תפקידו במערכת הלחימה של יהושע ואת התוצאות שנדרש להשיג - יכול היה ליזום ולהחליט על אחריותו האישית שלוש החלטות משמעותיות ביותר:

- המועד המתאים לחדירה לתוך העיר (כשאנשי עי כבר רחוקים מכדי לשוב ולהגן עליה).
 - המועד המתאים לשרפת העיר.
 - המועד המתאים לעזיבת העיר כדי להספיק ולהגיע בזמן להתקפה הבו־זמנית על אנשי עי - מן העורף ומן החזית.
- ניתן לראות אפוא שהדבקות במשימה לנוכח המטרה הייתה הגורם שאִפשר ליהושע להוציא אל הפועל את תוכניתו התחבולנית.

עקרון היוזמה וההתקפיות

הבנת המטרה מאפשרת לכל דרג צבאי ליזום את משימתו הספציפית. העקרון הזה מלמד כי במסגרת ביצוע המשימה יש לאתר את האויב ולנסות ליצור עמו מגע כדי להלום בו. על המפקד לפעול בכל דרך אפשרית ולנצל כל הזדמנות כדי לבצע את המשימה המוטלת עליו. לשם כך עליו לנסות תמיד לכתר את האויב ביוזמתו. היוזמה בעיקרון הזה משמשת להגדרת שני מושגים:

- יוזמה אישית - התכונה הנדרשת מכל החיילים והמפקדים לבצע כל משימה המוטלת עליהם (בהתאם למטרה) תוך קבלת החלטות לפי שיקול דעתם ועל אחריותם. העיקרון מחייב כל מפקד וחייל לגלות נכונות קבועה ליזום ולשטל אחריות.

על אנשי עי ללחימה היה שטח מישורי סמוך לעירם, שהייתה גבוהה מסביבותיה. הם העריכו שלחימה חזיתית תאלץ את בני ישראל להתקדם במעלה השטח ההררי, וכך תקשה עליהם ותגבה מהם אבדות רבות.

לוחמת מצור לא באה בחשבון מבחינתו של יהושע, שכן בידי לא היו אמצעי לחימה להפלת חומות של עיר בצורה, ואם היה מוטל מצור על עי - היו תושבי העיר הסמוכה בית אל נחלצים לעזרת עי ותוקפים את הצרים עליה.

שערי העיר היו הנכס החיוני עבור אנשי עי לשליטה על מקור העוצמה. רק שליטה על השערים אפשרה את ההגנה על העיר. אם השערים היו נפרצים, לא הייתה כל תועלת בחומה, שכן האויב היה יכול להיכנס דרך השער. נקודת התורפה של אנשי עי הייתה האופוריה שלהם, שנבעה מניצחונם בקרב הראשון, ונכונותם להתרחק מן העיר לצורך מרדף. לפיכך תוכננה תוכנית תחבולנית, שנועדה למשוך את תושבי עי הרחק מעירם, ואז להשמיד את העיר עצמה וללכוד אותם בתנועת מלקחיים. הכוח העיקרי נועד לביים נסיגה בעקבות התקפה של בני ישראל, כדי למשוך את אנשי עי לרדוף אחריהם. האורב התמקם מראש במקום שממנו יוכל לפלוש לעיר בלי לעורר את תשומת הלב של תושבי עי בשעה שהם יתרחקו מעירם.

כוח משני של האורב התמקם כך שיוכל לסייע לכל כוח בהתאם לצורך. מטרת הצעד הזה הייתה להפחית את הסיכון בנסיגה של בני ישראל - אם יצליחו אנשי עי יותר מדי, יוכל הכוח המשני של האורב להתערב בקרב. כאשר תושמד העיר ייצור הדבר הלם תודעתי אצל אנשי עי, ויפגע בכוחם להילחם.

ניתוח עקרונות המלחמה כמשרתי עקרון התחבולה

עקרון הדבקות במשימה לנוכח המטרה

הצבא שהשתתף בקרב מנה עשרות אלפי חיילים שנפרסו בשטח הררי שהשתרע על כמה עשרות קמ"ר. את מאמצי המשנה שלו היה

צפונות לה הציב יהושע כוח אורב נוסף בין שניהם. בכך התאפשרה התערבות הכוח האורב המשני לטובת הכוח האורב הראשי ולטובת הכוח העיקרי, זאת בהתאם למצב הקרב ולדרישותיו. מיקומו של הכוח הזה היה אופטימלי לעתודה: הוא היה מספיק קרוב לשני הכוחות כך שיוכל לפנות לאן שיירש ללא שיהוי.

התכנון המוקדם הזה הוא דוגמה טובה של הקצאת כוח עתודה כראוי: כוח משני, גדול דיו כדי להשפיע (5,000 לוחמים – כמעט כפול מן הכוח שתקף את עי בפעם הראשונה), שהיה ממוקם באופן שהקנה לו גמישות מקסימלית ויכולת השפעה על מהלך הקרב בכל גזרה.

בנוסף יהושע ניצל כראוי הן את המרחב הפתוח שעמד לרשותו מזרחית לעי והן את אופיו המדרוני של השטח לבריה, שמשכה את אנשי עי למרדף גדול אשר הרחיק אותם מעירם.

עקרון הפשטות

קרב העי הוא דוגמה ליישום נכון של עקרון הפשטות. תוכנית המבצע ברמת המפקד (יהושע) הייתה מורכבת וכללה תנאים רבים. לעומת זאת, תפקידיהם של מפקדי המשנה היו פשוטים: לחדור לשטח בלילה הקודם ולהסתתר במארב; לתקוף ולברוח כדי לגרום לרדיפה; לצאת מן המארב, לחדור לעיר כדי לשרוף אותה; לצאת מן העיר לאחר שִׁנְפְּתָה ולרדוף אחר לוחמי עי כדי ללפות אותם מן העורף לצורך ניהול קרב השמדה.

בשל הבהירות של תפקידיהם יכלו מפקדי המשנה לבצעם באופן עצמאי למרות מורכבותה של התוכנית הכללית, זאת תוך גילוי יוזמה ולקחת אחריות אישית להחלטות חדשות.

סיכום קרב עי

קרב העי הוא דוגמה למקרה שבו עקרונות המלחמה שירתו את עקרון התחבולה. כאשר מביאים בחשבון שאמצעי הקשר בעת העתיקה היו מוגבלים מאוד, יש להניח שהבנה טובה של המטרה (התוכנית של יהושע, יעדו, הרעיון התחבולני שלו, שיטתו והתפקידים של מפקדי הכוחות המשניים) והדבקות בה הם שאפשרו למפקד הכוח האורב לייזם ולהחליט באופן עצמאי ועל אחריותו האישית, זאת בהתחשב בתמונת הקרב, כולל העיתוי של כל שלב.

התחבולה היא שאפשרה ליהושע בן נון ולבני ישראל לנצח בקרב עי. התחבולה סיפקה את הפתרון הטקטי לבעיה, כביכול לא פתירה, כיצד לכבוש עיר בצורה כאשר לא הייתה אפשרות של הטלת מצור (בשל הסיכוי להתערבותם של אנשי בית אל שחשף את הצרים על העיר להתקפה) ולנוכח העובדה שבאותה תקופה לא היו קיימים אמצעי פריצה מתאימים. באמצעות התחבולה נטרל יהושע לחלוטין את מקור העוצמה של אנשי עי – העמדת הפנים של נסיגה משכה אותם אל מחוץ לעיר, וכך מנעה מהם לנצל את מקור העוצמה שלהם.

● יוזמה מבצעית – הדרישה מכל מפקד להכתיב את אופי הלחימה ואת מאפייני שדה הקרב כדי לשלול מן האויב את היכולת הזאת.

בקרב עי ניתן לראות כי יוזמת המפקדים – יהושע כמנהיג וכמוביל וכן מפקדי המשנה – פעלו תוך יוזמה מבצעית. ניתן לראות שוב שעקרון היוזמה וההתקפיות נועדו לשרת את עקרון התחבולה.

התחבולה היא מהותה של היוזמה המבצעית, שכן בלעדיה כדי לזהות את מקור העוצמה, הנכסים החיוניים ונקודות התורפה, לא ניתן להגיע כלל לרעיון מבצעי תחבולני.

עקרון הרציפות וההמשכיות

הרציפות באה לידי ביטוי ברצף הלוגי של הפעולות של בני ישראל:

החדרת הכוח האורב למקום המסתור בלילה שלפני הקרב.

תקיפה חזיתית על-ידי הכוח העיקרי ומנוסה כדי לגרום ללוחמי עי לרדוף אחר בני ישראל, וכך להרחיקם מן העיר.

ניצול התרחקותם של לוחמי עי מן העיר לחדירה של הכוח האורב אליה כדי לשרוף אותה.

ניצול השַׁרְפָּה כדי לסמן ליהושע להיות מוכן לבצע את קרב המלקחיים.

רדיפה של הכוח האורב אחר אנשי עי כדי לתקוף אותם מן העורף במתואם עם תקיפתם מן החזית על-ידי הכוח העיקרי.

ההמשכיות באה לידי ביטוי הן בפעולת הכוח האורב והן בפעולת הכוח העיקרי. הכוח העיקרי החליף את מצב הלחימה – מתקיפה לנסיגה, ושוב לתקיפה – בבת אחת.

לאחר ש"רפו ידיהם" של אנשי עי לא עצרו בני ישראל לנוח על אף שהיו לאחר נסיגה ממושכת ומתישה, ולכן לא התאפשר ללוחמי עי לתקן את תורפתם, להעריך מחדש את מצבם, ולארגן את כוחם בהתאם למצב המשתנה. לפיכך הם נרדפו עד שהושמדו.

עקרון האבטחה

בני ישראל פעלו כך שהאויב לא אבטח את עירו, והדבר סייע למימוש התוכנית התחבולנית. כשאנשי עי רדפו אחר בני ישראל הם הפקירו את העיר ולא נקטו כל אמצעי לאבטחתה. כמו כן הם לא נקטו כל אמצעי לאבטחת הכוח הרודף. בעקבות זאת אירע "התרחיש הגרוע ביותר", ולאנשי עי לא הייתה אפשרות להתגונן מפניו, והם הושמדו. לעומת זאת, יהושע התכונן להפרעות אפשריות לריכוז המאמץ, ומיקם את העתודה שלו כך שתוכל לסייע בכל תרחיש, ולאבטח כל מאמץ מפני תגובה של אנשי עי. באמצעות האבטחה הזאת התאפשר חופש פעולה מרבי לכוחות של בני ישראל שיכלו לדבוק במשימתם משום שלא היו צריכים לדאוג מכך שיופתעו.

עקרון העתודה והעומק

לאחר שהציב את הכוח האורב ממערב לעיר ואת כלל הכוח

זיהו הזדמנות, ובחרו לצאת להתקפה על המחנה היווני.

פשטות

האופן שבו בחר יהודה המכבי להתקדם לעבר אמאוס אפשר לו להימנע ממגע עם גורגיאס בדרך אל היעד, ובכך הצליח להימנע משחיקת הכוח ומנמיגות ההתקפה עוד לפני שהחלה. כל אלה נועדו לממש את עקרון התחבולה שבאה לידי ביטוי בכמה דרכים בתוכנית של המכבים. הראשונה – התחמקות מן הכוח המיומן והדרוך של גורגיאס. הדרך השנייה – תקיפת המחנה השאנן של היוונים שישב לכאורה לבטח בעורף; הפעולה הזאת הפתיעה את היוונים. הדרך השלישית – הכוחות פעלו עם שחר, כשהמגן פחות דרוך, כשהשמש מסנוורת את עיניו.

סיכום הניתוח

גם בקרב הזה שירתו עקרונות המלחמה את התוכנית התחבולנית. התחבולה היא שאפשרה ליהודה המכבי ולצבאו לנצח בקרב, זאת על אף שהם היו מעטים מול רבים – הן בסד"כ והן באמצעי לחימה. מניתוח פעולותיו של יהודה המכבי עולה שהתוכנית הייתה מבוססת על עקרון התחבולה, ושיתר העקרונות נועדו לשרת את הרעיון התחבולני. יהודה המכבי ניצח בקרב בעיקר הודות לרעיון התחבולני.

הקרב על משלטי הצומת – מלחמת העצמאות

במלחמת העצמאות נערך הקרב על מוצבי הצומת במהלך מבצע יואב לכיבוש הנגב. מטרת המבצע הייתה לפרוץ את הדרך אל הנגב שכותר עליידי המצרים בקו אל-מג'דל-בית ג'וברין. לאחר שנכשל ניסיון ההבקעה לנגב בגזרה המזרחית דרך עיראק אל-מנשיה הוחלט לשנות את התוכנית ולנסות להבקיע דרך מרחב משלטי הצומת (צומת גבעתי כיום – דרומית לג'וליס).

המשימה הוטלה על גדוד 51 של חטיבת גבעתי. נוהל הקרב ארך כיממה, וזו נוצלה לסיוורים לצורכי מודיעין, טיווח כלי הנשק ותדריכים. הגדוד קיבל את המשימה לאחר שנכשל בכיבוש גבעה 69 כמה ימים קודם לכן, ולפיכך המג"ד שם דגש מיוחד על רוח הלחימה. הושג תצלום אווירי עדכני שבו נראה כי במרחב המשלטים נמצאות כשתי פלוגות מצריות. ואולם, דרג הפיקוד גרס שמדובר בסד"כ מצומצם יותר של כשתי מחלקות מצריות בלבד.

תיאור הקרב

תוכנית ההתקפה כללה שני מאמצים – מאמץ עיקרי לכיבוש המשלטים 100, 103 ו-113 עליידי פלוגות ג'וד' ומאמץ משני לכיבוש המשלט הדרומי והצפוני עליידי פלוגה ב'. בליל 17/16 באוקטובר 1948 פתחו כוחותינו בהרעשה ארטילרית של משלטי הצומת בעת ובעונה אחת עם יציאת הכוחות לעבר יעדיהם. הכוחות המתקדמים הורידו כוחות חסימה והטעיה. החסימות הוצבו מזרחית לצומת ומערבית לו, ואילו כוח ההטעיה התקדם למרחב מצפון – כיוון ההגעה הצפוי. כוח המסייעת שכלל מקלעים ומרגמות התמקם במוצב 105

מניתוח פעולותיו של יהושע עולה שהערכת המצב בבסיסה הייתה תחבולנית, וכל העקרונות נועדו לשרת את הרעיון התחבולני שבעיקר בזכותו ניצח יהושע בקרב.

קרב אמאוס – יהודה המכבי

קרב אמאוס היה השלישי בסדרת הקרבות בין המכבים לצבאות היוונים. הקרב הזה נחשב לאחד מניצחונותיו המזהירים של יהודה המכבי בתקופת מרד החשמונאים. בשנת 166 לפנה"ס התקדם צבא יווני שמנה כ-10,000 לוחמים לעבר ממלכת יהודה כדי להילחם בכוחותיו של יהודה המכבי. הצבא הזה תוגבר בכ-10,000 לוחמים נוספים מקרב המתייוונים ותומכי היוונים מאדום. מפקדי הכוח היווני היו ניקנור וגורגיאס. לרשותו של יהודה המכבי עמדו כ-6,000 לוחמים קלים וניידים. מחנהו של הכוח היווני הוקם באמאוס (אזור עמק איילון בסמוך ללטרון). מקום המחנה נקבע בשל חשיבותו הטופוגרפית – המרחב הזה חלש, אז כמו היום, על הדרך לירושלים. בנוסף, האזור היה סמוך למודיעין, מעוזם של המכבים.

תוכניתו התחבולנית של יהודה המכבי

כוונתו של יהודה המכבי בקרב הזה הייתה להתקדם בחשאי בלילה, זאת תוך התחמקות מן הכוח היווני שהוביל גורגיאס, ולתקוף עם שחר את מחנה אמאוס מכיוון מזרח כדי שהשמש תסנוור את הכוח היווני המגן. תוכניתו של יהודה המכבי אכן התממשה. במהלך הלילה נעו שני הצבאות במרחק לא רב זה מזה. הצבא היווני נע מזרחה לעבר מצפה, ואילו המכבים נעו במקביל מערבה לעבר אמאוס.

ניתוח עקרונות המלחמה כמשרתי עקרון התחבולה

רוח הלחימה

מחנה המכבים מוקם בחשאי במצפה (כנראה באזור נבי סמואל). לקראת הקרב ערכו המכבים עצרת תפילה המונית במצפה, צמו במשך יממה וקיימו טקסים דתיים שונים שנועדו לרומם את רוח הלוחמים לקראת הקרב הקשה הצפוי להם ולהגביר את נכונותם להילחם. מנגד, צבאו של גורגיאס לא ניסה לבצע התקפת-נגד כדי להשיב את המצב לקדמותו, אלא איבד את אמונו ביכולותיו ונסוג לשפלה.

אבטחה

לאחר כמה שעות הבחין גורגיאס בעשן העולה באמאוס, והחל להתקדם במהירות לעבר המחנה. צבאו של יהודה המכבי הקפיד על המשמעת, ובמקום לעסוק בבזיזת המחנה היווני, כפי שהיה נהוג באותה התקופה, הוא השקיע את כל זמנו ומרצו בהיערכות בהגנה נגד התקפת-נגד אפשרית של גורגיאס ופקודיו. בהגיעו אל המחנה נגלו לעיניו של גורגיאס לא רק ההרס והחורבן, אלא גם כוחות המורדים שהיו ערוכים מולם לקרב. כל אלה הביאו לפגיעה קשה במורל של הכוח היווני, והוא נפוץ לכל עבר.

היוזמה וההתקפיות

על אף שהמכבים היו בנחיתות מספרית ביחס ליוונים, הם

עידוד היוזמה והיצירתיות וכן יכולת של הכלת טעויות (כמובן לא כאלה הנובעות מרשלנות).
 7. הטמעת המונח – "הצגת תוכניות" ולא אישור תוכניות ואופן הביצוע.
 8. "חץ כחול על חץ אדום" – לבחון את התחבולה בכל תוכנית – של אימונים, של בט"ש ושל מלחמה. בכל תוכנית לקבוע מפקד/חייל שינתח את מהלכי האויב ויציב בפועל חץ אדום מול החץ הכחול של התוכנית. כך ניתן יהיה לבחון את התוכנית ואת התחבולה שבבסיסה. אם החצים חופפים יש לבחון את התוכנית ולחזק את התחבולה, או להגות תחבולה אחרת.
 9. בכל נוהל קרב ובהצגת התוכנית יש לשים דגש על נושא התחבולה בתוכנית – תכנון וביצוע (כמו הסעיף בפקודת המבצע). בספרות הצה"לית יש צורך להתייחס לאופן ניתוח התחבולה ובחירתה, למשל, לקביעת שיטת הניתוח של נקודות התורפה של האויב ולחיפוש אחר האופן המתאים לפגוע בה.
 10. להוסיף בפקודת המבצע סעיף תחבולה (גם ברמת המ"פ).

סיכום

עיון בתיאורי קרבות מעלה כי במקרים רבים אין המדובר רק במבחן כוח של לחימה חזיתית אלא בנקיטת תחבולות מגוונות כדי להכריע את האויב. גם בימינו התחבולה היא עיקרון מלחמה מוביל בצבאות רבים, במיוחד בצה"ל. מניתוח הקרבות במאמר עולה שתחבולה מאפשרת להכריע קרבות גם כאשר תנאי הפתיחה שלהם גרועים, ולמעשה היא משמשת מכפיל כוח. לפיכך הצעתי היא להפוך את התחבולה לעיקרון "ראשון בין שווים".
 בצה"ל, הנלחם מעטים מול רבים, ושוב מיוחס ערך עליון לחיי אדם, יש לתחבולה חשיבות של ערך מוביל והיא תפצה על

יש ללמד את החיילים והמפקדים את נושא התחבולה עוד בטירונות ובכל פעולה/תרגיל משימה וכן בקורסי הפיקוד

הנחיתות המספרית.
 יש ללמד את החיילים והמפקדים את נושא התחבולה עוד בטירונות ובכל פעולה/תרגיל/משימה וכן בקורסי הפיקוד. עקרון התחבולה הוא מרכזי שכן ניתן לעשות בו שימוש לא רק בתחום הצבאי אלא בתחומים שונים ומגוונים, בין היתר, משחקים, ספורט, משפטים ועסקים בין אנשים וחברות. ברמה הטקטית – לעולם תסתיים הלחימה התחבולנית בהסתערות שהיא חלק מן התחבולה ותנאי להצלחתה. כדי לתחבל צריך להיות איש מקצוע הבקיא בתורת הלחימה של צה"ל וכן בזו של האויב, זאת כדי שהתחבולה בתוכנית תהיה מתאימה בעת התכנון וכן כאשר מוכנסים שינויים בתוכנית ומבוצעת הערכת מצב לקראת בניית תוכנית חדשה. מרכיב חשוב ומרכזי של התחבולה הוא לפצות על נחיתות מספרית כדי לאפשר ניצחון על יריב שנהנה מעדיפות. במקרים רבים המשמעות של תחבולה היא שינוי הכללים הברורים. מכיוון שהאויב יודע שאתה פועל עליפי הכללים, התחבולה לעתים היא לשנותם.
 לנוכח כל הדברים האלה, אני ממליץ לקבוע את עקרון התחבולה כערך המוביל בצה"ל.

► מצפון למשלטים. פלוגה ד' יצאה באיגוף מערבי לכיבוש מוצב 103, ולאחר מכן שימשה עתודה לפלוגה ג'.
 פלוגה ב' יצאה באיגוף דרום-מערבי עמוק לכיבוש משלטי הצומת הדרומי והצפוני. הפלוגה מיקמה מחלקה בחסימה דרומה ששימשה גם עתודה פלוגתית.
 גם בקרב הזה, לצד קשיים רבים ולא מעט טעויות שנעשו בלחימתה של פלוגה ב', בולטים מימוש עקרונות כמו דבקות במשימה ורוח לחימה של לוחמי הפלוגה ומפקדיה, שגילו הקרבה בלתי רגילה. היכולת להחזיק מעמד מול לחץ בלתי פוסק של המצרים במצב שבו רוב מפקדי הפלוגה פצועים וכשתמונת המצב הכללית אינה ברורה לכוח, היא דוגמה מופת לעקרונות המלחמה הללו.
 כל אלה שירתו את עקרון התחבולה בתוכנית אשר בא לידי ביטוי במהלך הקרב בכמה אופנים: ההתקפה נקבעה ללילה כדי לאפשר התקרבות בחשאי בלי להיחשף, וכן הופעל מאמץ הטעיה שנועד לרתק את המצרים לכיוון ההתקפה הצפוי מבחינתם בעוד ההתקפה נפתחה ממערב ומדרום.

המלצות

איך גורמים לחיילים ולמפקדים לחשוב על תחבולה?

- לימוד וניתוח קרבות בעבר ובהווה של צה"ל ושל צבאות אחרים כחלק מתוכנית ההכשרה, זאת תוך שימת דגש על התחבולה בקרבות האלה.
 - הרצאות מפקדים על הדרך שבה הוגים תחבולות ועל ביצוען.
 - קביעת סעיף המחייב חשיבה תחבולנית בפקודות המבצע.
 - קביעת מדד תחבולנות בחוות דעת של מפקדים, כלומר, בחינת היכולת של המפקדים לחשיבה יצירתית בביצוע תפקידים (בימי שגרה, באימונים ובמבצעים).
 - מתן תגמול לחיילים ולמפקדים יוזמים החושבים מחוץ לקופסה.
- ### איך מייצרים צורת חשיבה תחבולנית?
1. לקבוע איפכא מסתברא – למנות בכל שבוע מישהו מן היחידה שתפקידו למצוא את נקודות התורפה בתוכנית של המפקד. הדבר יאלץ את המפקד לחשוב באופן יצירתי ומאתגר.
 2. לכלול את עקרון התחבולנות בערכי/ עקרונות היחידה.
 3. לשאול בשלב תוכניות לפעולות ולתרגילים האם כלולה תחבולה בתוכנית.
 4. יש לנקוט תחבולה רק לאחר לימוד מקצועי ומעמיק של עקרון התחבולה על-ידי לימוד קרבות ואירועים תחבולניים.
 5. יש ללמוד וללמד את התהליך של הגיית תוכנית ותכנונה הן מול צבא סדיר והן מול צבא ולא סדיר (קיים שוני בהיבטים מסוימים המשפיעים על הגיית התחבולה, בהם: קצב אירועים, סדרי כוחות ואויב המוטעם באוכלוסייה).
 6. פיתוח ולימוד חשיבה יצירתית/מחוץ לקופסה – סדנאות, סימולציות ומשחקי ספורט תחבולניים, בהם משחקים שמטרתם גִבּת הדגל של היריב.
- שימוש רב בפיקוד משימה – מתן חופש פעולה למפקדים,

